कक्षा ६ मा अध्ययनरत विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग एम.एड.

दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको

प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

ईश्वरा पौडेल

रजिस्ट्रेसन नं. : ९-२-९-१०११-९९

परीक्षा रोल नं. : २१४०२९८

क्याम्पस रोल नं.: ५५/२०६३

शैक्षिक वर्ष : ०६३/०६५

सुकुना ब. क्याम्पस,

इन्द्रपुर मोरङ

सिफारिस-पत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङकी छात्रा ईश्वरा पौडेलले **'कक्षा ६ मा अध्ययनरत विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । शिक्षा शास्त्र सङ्कायको नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह पार गर्ने प्रयोजनका लागि प्रस्तुत शोध तयार पारिएको हो । परिश्रमपूर्वक गरिएको यस शोध कार्यबाट म सन्तुष्ट छु । यो शोधपत्र म आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति :- २०६७/०६/०६

शोध निर्देशक

....

(उप प्रा. प्रेमप्रसाद भट्टराई)

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले श्रद्धेय गुरु प्रेमप्रसाद भट्टराईको निर्देशनमा रहेर तयार पारेकी हुँ । सर्वप्रथम म वहाँको अमूल्य सल्लाह-सुझाव, समुचित मार्गनिर्देशन र निरन्तरको प्रेरणाका लागि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङका क्याम्पस प्रमुख श्री पीतकुमार श्रेष्ठ,नेपाली शिक्षा विभागका गुरुहरू अनिरुद्ध तिम्सिना, दीपक न्यौपाने,मेघराज श्रेष्ठ,गेहेन्द्र खनाललगायत सम्पूर्ण गुरुजन एवम् समस्त क्याम्पस परिवारमा कृतज्ञता व्यक्त गर्नु म आफ्नो कर्तव्य ठान्छु ।

मलाई जन्म दिने माता लक्ष्मी पौडेल र पिता गोविन्दप्रसाद पौडेल, शोधकार्यमा सहयोग गर्ने दाजु तोर्णराज पौडेल र शोधको विधि तथा प्रक्रियाका बारेमा सल्लाह दिने अनि तथ्याङ्कको साङ्खिकीय गणनामा विशेष सहयोग गर्ने पति बाबुराम ओझालगायत सम्पूर्ण आफन्तजनप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अध्ययनका क्रममा सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने साथीहरु शक्तिराज नेपाल र शान्तिराम दाहाल अनि सर्वेक्षणका क्रममा सहयोग गर्ने साथीहरु दिनेश अधिकारी र धर्म तिवारीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययनमा सहयोगी विद्यालय विद्योदय उ.मा.वि. र सरस्वती नि. मा. वि.का प्र.अ.एवम् विद्यालय परिवार, सिद्धकाली इङ्लिस स्कुल र युनिक एन्ड युनाइटेड पब्लिक एकाडेमीका प्रिन्सिपल एवम् विद्यालय परिवारप्रति म कृतज्ञ छु । कम्प्युटर टाइपमा सहयोग गर्ने मल्टिटेक भोजपुर परिवारप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा **'कक्षा ६ मा अध्ययनरत विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको अध्ययन'** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

मिति : २०६७/०६/०६

....

ईश्वरा पौडेल

एम.एड. दोस्रो वर्ष

शैक्षिक.सत्र २०६३-२०६५

त्रि.वि.दर्ता नं.:- ९-२-९-१०११-९९

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

शोध सार

शोध शीर्षक : कक्षा ६ मा अध्ययनरत विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको अध्ययन

शोधार्थी : ईश्वरा पौडेल

शोध निर्देशक : श्री प्रेमप्रसाद भट्टराई

विभाग/क्याम्पस : नेपाली शिक्षा विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ ।

शैक्षिक वर्ष : २०६३-२०६५

पृष्ठ संख्या : ५०

अध्यायहरू : ६

प्रस्तुत शोधपत्र त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । विद्यालय स्तरमा कक्षा ६ मा अध्ययनरत विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको अध्ययन गर्दै क्षेत्र, लिङ्ग भाषिक पृष्ठभूमि र विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा तुलनात्मक रूपमा पठनबोधको अध्ययन-विश्लेषण गरी प्राप्त भएको निष्कर्षको प्रस्तुतीकरण र सो का आधारमा सम्बन्धित विषयमा सुझाव लिने मूल उद्देश्यका साथ थालिएको यस अनुसन्धानमा प्रथम अध्यायमा शोधको परिचय राखिएको छ । जसमा शीर्षक,शोध प्रयोजन, समस्या कथन, उद्देश्य, महत्व, औचित्य, अध्ययनको सीमानिर्धारण र शोधपत्रको रूपरेखालाई क्रमैसँग प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको दोस्रो अध्यायमा पूर्वकार्यको समीक्षा प्रस्तुत गरिएको छ । यस क्रममा पठनबोध विषयको सैद्धान्तिक सामग्री समेटिएका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भपुस्तकको सामान्य चर्चाका साथमा सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा भए-गरेका अनुसन्धानको सङ्क्षेपीकृत प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । यसो गर्दा गरिएका अध्ययनहरूको सारलाई तालिकीकृत रूपमा मेटा टेबलमा देखाइएको छ ।

यस शोधपत्रको तेस्रो अध्यायमा यस अध्ययन कार्यलाई सम्पन्न गर्न अपनाइएका विधि र प्रक्रियाको उल्लेख भएको छ । यस शोध कार्यलाई सम्पन्न गर्न तथ्याङ्क

सङ्कलनका लागि मूलतः सवेक्षण विधिको प्रयोग गरिएको, तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि भोजपुर जिल्लाका दुई सामुदायिक र दुई नीजि गरी जम्मा चारवटा विद्यालयका जम्मा ८० जना विद्यार्थीलाई जनसङ्ख्याका रूपमा मानी उनीहरूको पठनबोधको परीक्षण गर्ने क्रममा प्रश्नावलीसहित परीक्षा लिइएको र सोबाट प्राप्त तथ्याङ्कको तुलनात्मक अध्ययन-विश्लेषण गरिएको छ ।

शोधपत्रको अध्याय चारमा पठनबोधको सैद्धान्तिक जानकारी प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा पठनबोधमा प्रवेश गर्नका लागि बोधको परिचय र प्रकारसँग, पठनबोधको तह र चरणहरू, शिक्षणक्रम, यसलाई प्रभावित पार्ने तत्वहरू, नि.मा.वि. तहको अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा लेखिएका पठनबोधसँग सम्बन्धित उद्देश्य र कक्षा ६ को कक्षागत उद्देश्यको सङ्क्षिप्त विश्लेषण र पठनबोध शिक्षण क्रियाकलाप शीर्षकमा थोरै सैद्धान्तिक जानकारी उल्लेख गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको पाँचौ अध्यायमा प्राप्त भएको तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा प्रथमतः सबै विद्यार्थीको दृष्टांश, अदृष्टांश र समग्रमा बोधको विश्लेषण गरिएको छ भने तत्पश्चात् क्षेत्र, लिङ्ग, मातृभाषा र विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा प्राप्त नतिजाको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । यसमा तथ्याङ्कको तालिकीकृत प्रस्तुतीकरण, त्यसको व्याख्या र विश्लेषण एवम् त्यसका आधारमा प्राप्त भएका तथ्यको बुँदागत प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । यस क्रममा तथ्याङ्कको प्रतिशत, मानक विचलन र मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्ने काम सम्पन्न भएको छ ।

यसै गरी अध्याय छ मा शोधको निष्कर्ष र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा अध्याय एक, दुई र तीन र चारको निष्कषात्मर्क प्रस्तुतीकरण तिनै अध्यायमा रहेको हुनाले मुख्य अध्याय वा अध्याय पाँचको निष्कर्ष बुँदागत रूपमा यस अध्यायमा प्रस्तुत गर्दै सारभूत रूपमा प्राप्त भएको निचोडलाई प्रस्तुत गरिएको छ भने यसै अध्यायमा तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट प्राप्त भएको निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू दिइएको छ ।

शोधपत्रको अन्त्यमा शोध कार्यका क्रममा प्रत्यक्ष प्रयोगमा आएका र अध्ययन गरिएका पुस्तक तथा अप्रकाशित शोधको सूची र परिशिष्टमा सहभागी प्रतिनिधि एवम् विद्यालयको नामावली तथा प्रश्नपत्र राखिएको छ ।

सङ्क्षेपीकृत शब्दहरूको विस्तारित रूप :

प्रा.वि	-	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
पा.वि.के.	-	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
संस्क.	-	संस्करण
सम्पा.	-	सम्पादन
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय

विषयसूची

अध्याय एक- शोधको परिचय
१-३
१.१. परिचय
१
१.२. शोध शीर्षक
१ १.३. शोध प्रयोजन
१
१.४. शोध समस्या
१
१.५. शोधको उद्देश्य
२
१.६. अध्ययनको महत्व र औचित्य
२
१.७. अध्ययनको सीमाङ्कन
२
१.८ शोध विधि
३
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा
३
अध्याय दुई - पूर्वाध्ययनको समीक्षा
४-७
२.१. परिचय
४
२.२. पूर्वाध्ययनको संक्षिप्त प्रस्तुति
५
२.३. निष्कर्ष
७
अध्याय तीन- अध्ययन विधि र प्रक्रिया
८-१०
३.१. परिचय
८
३.२. जनसङ्ख्या
८

३.३. प्रतिनिधि नमुना
८

३.४. सामग्री निर्माण
९

३.५. पूर्व परीक्षण
९

३.६. कार्यान्वयन
९

३.७. तथ्याङ्क सङ्कलन
१०

३.८. तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण
१०

अध्याय चार - पठनबोधको सैद्धान्तिक परिचय
११-२२

४.१. परिचय
११

४.२. बोधको परिचय
११

४.३. बोधका प्रकार
१२

४.३.१. श्रुतिबोध
१२

४.३.२. पठनबोध
१३

४.३.२.१. पठन
१३

४.३.२.१.१. सस्वर पठन
१३

४.३.२.१.२ मौन पठ
१४

४.३.२.२. पठनबोधका तहहरू
१५

४.३.२.२.१. अभिधात्मक तह
१५

४.३.२.२.२. व्याख्यात्मक तह
१५

४.३.२.२.३. समीक्षात्मक तह
१५

४.३.२.२.४. सृजनात्मक तह
१६

४.३.२.३. पठनबोधका चरणहरू
१६

४.३.२.३.१. पहिचान
१६

४.३.२.३.२. सङ्गठन
१६

४.३.२.३.३. अर्थानुसन्धान तह
१७

४.३.२.४ पठनबोधका उद्देश्यहरू
१७

४.३.२.४.१. नि.मा.वि. तहको अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा उल्लिखित पठनबोधसँग म्बन्धित उद्देश्यको विश्लेषण
१८

४.३.२.५. पठनबोध शिक्षणको शिक्षणक्रम
१९
४.३.२.५.१. पाठ्य सामग्रीको छनौट
१९
४.३.२.५.२. स्पष्ट निर्देशन
१९
४.३.२.५.३. पठनीय वातावरणको सृजना
१९
४.३.२.५.४. समयको निर्धारण
२०
४.३.२.५.५. सामग्री पठन
२०
४.३.२.५.६. प्रश्नोत्तर
२०
४.३.२.५.७. पठनबोधका विभिन्न कार्यकलापको प्रयोग उपयोग
२०
४.३.२.६. पठनबोध शिक्षणका क्रियाकलापहरू
२०
४.३.२.७. पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू
२१
४.३.२.७.१. सामग्री छनौट
२१
४.३.२.७.२. वातावरण
२१
४.३.२.७. ३. विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक पक्ष
२१
४.३.२.७. ४. अभ्यास
२२
४.३.२.७. ५. उत्प्रेरणा
२२
४.४. निष्कर्ष
२२
अध्याय पाँच - तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण
२३-४३
५.१. परिचय
२३

५.२. तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण
२३
५.२.१ समग्र विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको विश्लेषण
२४
५.२.१.१. प्रतिशतको आधार
२४
५.२.१.२. मध्यमान र मानक विचलनका आधार
२६

५.३. तथ्याङ्कको तुलनात्मक विश्लेषण
२७
५.३.१. क्षेत्रका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण
२७
५.३.१.१ प्रतिशतको आधार
२७
५.३.१.२. मध्यमान र मानक विचलनको आधार
२९

५.३.२. लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण
३१

५.३. २.१. प्रतिशतको आधार
३१

५.३.२.२. मध्यमान र मानक विचलनको आधार
३३

५.३.३. भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण
३४

५.३.३.१. प्रतिशतको आधार
३४

५.३.२. मध्यमान र मानकविचलनको आधार
३७

५.४. विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण
३९

५.४.१. प्रतिशतको आधार
३९

५.४.२. मध्यमान र मानक विचलनको आधार
४१

अध्याय छ - निष्कर्ष र सुझाव
४४-४८

६.१. निष्कर्ष
४४

६.२. समग्र विद्यार्थीको पठनबोध विश्लेषणको निष्कर्ष
४४

६.३. प्राप्त तथ्याङ्कको तुलनात्मक विश्लेषणको निष्कर्ष
४५

६.३.१. क्षेत्रगत आधार
४५

६.३.२. लैङ्गिक आधार
४५

६.३.३. भाषिक पृष्ठभूमिको आधार
४६

६.३.४. विद्यालयको प्रकृतिको आधार
४७

६.३.५. सारभूत निचोड
४७

६.४. सुझाव
४८

सन्दर्भग्रन्थसूची
४९-५०

परिशिष्टहरू

तालिका सूची

तालिका नं	शीर्षक	पेज नं.
१	प्रतिनिधि नमुना छनौट	८
२	तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	२३
३	समग्र विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको विश्लेषण (प्रतिशत)	२४
४	समग्र विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको विश्लेषण (मध्यमान र मानक विचलन)	२६
५	क्षेत्रका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (प्रतिशत)	२७
६	क्षेत्रका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (मध्यमान र मानक विचलन)	२९
७	लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (प्रतिशत)	३१
८	लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (मध्यमान र मानक विचलन)	३३
९	भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (प्रतिशत)	३४
१०	भाषिक आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (मध्यमान र मानक विचलन)	३७
११	विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (प्रतिशत)	३९
१२	विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीको पठनबोध स्तर विश्लेषण (मध्यमान र मानक विचलन)	४१